

Fertilia – en ”tråkig stad” med geopolitisk kolonisationshistoria

På vägen mellan turiststaden Alghero på Sardinien och den hisnande klippkusten vid Parco di Porto med dess häftiga Neptunigrotta, passerar man i låglandet utanför liten stad som i en turistguide omnämns som trist och inte värd ett besök. Kanske om man söker pittoreska medeltidsstäder, men sådana finns det många av

vid Medelhavet. Så vi kör in i *Fertilia*, bara namnet antyder en avsikt. Nej, inte medeltida, strukturen liknar snarare svensk trettiotal som Stockholms Hammarby – ”den vita staden” – med funktionalistiska trevåningshus, grönytor och ett stort torg med kyrka och skola. Från torget leder en allé med arkader riktad mot en liten park med



Figur 1. Fertilia: Bild från huvudgatan Via Pola mot kyrkan vid Piazza Venezia Giulia som bildar en fond norrut.

ett högt monument vid havet, och precis i fonden, över Algherobukten, tonar Gamla Stan i Alghero fram. Det finns en avsikt.

Vi undersöker, och hamnar i en dubbelbottnad kolonisationshistoria. Nordvästra delen av Sardinien kallas La Nurra. Området var länge nästan obebott på grund av dåliga väder- och markförhållanden, och inte minst sankmarker med malariamyggor. Endast silvergruveorten Argentiera, (en spökstad sedan 1960-talet som nu skall rustas upp som industriminne) utgjorde en större befolkningsanhopning. Efter flera försök att dika ut området, bland annat med hjälp av straffångar inleddes under fascisttiden ett stort markförbättringsprojekt, som också avsåg att befolka området med jordbrukare från den överbefolkade Ferraraslätten i nordöstra Italien. Möjligen fanns även en avsikt att italiensera det sardiska och katalanska Sardinien. Liknande utdikningar företogs även i Pontinska träskan utanför Rom, där bland annat staden Littorina, numera Latina, grundades.

Fertilia anlades sålunda som huvudort till jordbrukskolonisationen, efter en plan som enligt vissa källor inspirerats av Ebenezer Howards planer för Garden Cities i England. Men i det fascistiska Italien fanns mera formalistiska idéer, och namnet Fertilia, Den Fruktbara, var inte ett konstaterande utan en förhoppning – eller order. Latina byggdes som en nästan fullbordad hexagon, men Fertilia gavs en solfjädersform (eller kanske en tredjedels hexagon) med mittaxeln riktad mot Alghero. I andra riktningen pekar en nästan spikrak väg mot en by som anlades som en del av jordbrukskolonisationen. Där anlades även en flygplats som numera tar emot charterturister från Skandinavien och

Katalonien. Delar av bebyggelsen hann uppföras före kriget. 1936 invigdes Fertilia med stora ord från ledningen i Rom, och hälsningar från Mussolini.

Så dras Italien in i kriget, först som en expansion mot Albanien och Jugoslavien, efterhand alltmer i beroende av hjälp från Nazityskland, till slut utsatt för en tysk ockupation av Norditalien och ett fredsslut som för Italien innebar övergång till demokrati. Men landet tvingades till en smärtsam förlust av territorier i öster, delvis rester av Venedigs gamla nätverk av kuststäder och öar på Istrien och i Dalmatien. Områden bebodda av slovenier och kroater tillföll Jugoslavien, även städerna som ofta hade italiensk majoritet. Staden Trieste med omgivning delades i två zoner varav omgivningen 1954 tilldelades Jugoslaven medan den inre staden förenades med Italien med en smal kustremsa.

Det segrande kommunistiska Jugoslavien erbjöd visserligen den italienska minoriteten kulturella rättigheter i delrepublikerna Slovenien och Kroatien, men större delen av italienarna, cirka 250 000, valde att ge sig iväg, några till ett hemland på andra sidan Adriatiska Havet som många aldrig hade besökt, andra valde migration till Canada, Argentina och andra invandringsländer. Men på Sardinien fanns en stad under byggande, en stad som kunde ta emot en del av flyktingarna och skapa en liten men sammanhållen diaspora.

Men det var inte enkelt. När de första flyktingarna anlände i februari 1947 fann de ett Fertilia i förfall. Många hus var inte färdigbyggda, kyrkan var förspikad och hade använts för djur. De flesta inflyttarna var arbetare, fiskare och bönder. Man hade tänkt sig att utveckla fisket, men Tyrrenska

Havet liknar inte Adriatiska vare sig oceanografiskt eller biologiskt, och dessutom saknades drivmedel. Försök med industri misslyckades, jordbruk blev ett sätt att överleva.

Det fanns även kulturella problem. Språkligt är Fertilia är som minsta gumman i en rysk matrusjka-docka. Flyktingarna talade en venetiansk dialekt,

säkert påverkad av dalmatisk kroatiska (flera familjenamn är slaviska), den lilla "ursprungsbefolkningen" från fascisttiden kommer från Ferrara på fastlandet och har bevarat den dialekten, huvudorten till Fertilia är Alghero, som efter hundratals år av spansk-katalansk överhöghet har bevarat en ålderdomlig katalanska, resten av Sardinien har sitt eget romanska språk som



Figur 2. Bakom inlinesflickorna i arkaden på Via Pola skymtar Gamla Stan i Alghero.



Figur 3. På frimärket från 2007 skymtar Fertiliäs fasad mot havet med kommunhusets kampanil och arkaden på Via Pola, omgivet av kartor över flyktingfamiljens gamla och nya hemtrakter.

syns på vissa vägs skyltar men statsspråket är givetvis standarditalienska.

Att vandra runt i Fertilia är en lektion i Dalmatiens italienska geografi. Alla gator bär namn efter flyktingarnas öar och städer (här med det kroatiska namnet inom parentes): Fiume (Rijeka), Zara (Zadar), Parenzo (Poreč), Cherso (ön Cres), samt några namn som syftar på det venezianska arvet. På en hög sockel står en kopia av lejonet på San Marco-torget i Venedig, med en inskrift som påminner om att Sardinien 1947 broderligt tog emot flyktingarna från Istrien, Fiume och Dalmatien. År 2007 firades 60-årsminnet med ett frimärke som visar kartor över ursprungsområdet respektive Sardinien samt en flyktingfamilj.

Vi tar ett glas vin på baren i arkaden.

Servitören visar sig vara inflyttarättling, farfar kom från Pola, nuvarande Pula längst ned på Istriska Halvön. Han har aldrig varit där.

Nu börjar Fertilia få liv som en förort till Alghero, med några tusen invånare, marina, nya villor och nära till den vackra stranden Maria Pia, döpt efter jordbrukskolonin i närheten som tillkom under kolonisationstiden cirka 1934, det år då prinsessan Maria Pia av Savoyen, dotter till Italiens sista kung, Umberto II, föddes.

Landskapet är som en palimpsest, en handskrift där gamla inskrifter delvis skrapats bort och ersatts med nya, men där dolda meningar kan spåras och i bästa fall rekonstrueras. Den tråkiga staden vid sidan av vägen visade sig vara en vägvisare in i Italiens senaste hundra år av geopolitisk historia.

Litteratur

Molinari, Marialuisa (2010): L'emigrazione dei profughi giuliani in Sardegna e Oltreoceano. *Storia e futuro. Revista di Storia e Storiografia nr 23, 2010.* http://www.storiaefuturo.com/it/numero_23/articoli/1_emigrazione-profughi-giuliani~1331.html

Pages i Mercader, Manuel (1960): *Estampes de Sardenya.* Barcelona: Editorial Arca.

Storia di Fertilia <http://www.fertilia.org/>

<http://www.comune.latina.it/a-8596/the-history-of-the-city/the-land-reclamation>

<http://www.comune.latina.it/a-8597/the-history-of-the-city/the-plan-of-the-city>

Thomas Lundén är professor emeritus i kulturgeografi vid Centrum för Östersjö- och Östeuropaforskning, Södertörns högskola.

Mejl: thomas.lunden@sh.se